

Vekst og internasjonalisering i norske storforetak

Per Heum

SNF

Et selskap i NHH-miljøet

**SAMFUNNS- OG
NÆRINGS- OG
LIVSFORSKNING AS**

*Institute for Research in Economics
and Business Administration*

SNF

Samfunns- og næringslivsforskning AS

- er et selskap i NHH-miljøet med oppgave å initiere, organisere og utføre eksterntfinansiert forskning. Norges Handelshøyskole og Stiftelsen SNF er aksjonærer. Virksomheten drives med basis i egen stab og fagmiljøene ved NHH.

SNF er ett av Norges ledende forskningsmiljø innen anvendt økonomisk-administrativ forskning, og har gode samarbeidsrelasjoner til andre forskningsmiljøer i Norge og utlandet. SNF utfører forskning og forskningsbaserte utredninger for sentrale beslutningstakere i privat og offentlig sektor. Forskingen organiseres i programmer og prosjekter av langsiktig og mer kort-siktig karakter. Alle publikasjoner er offentlig tilgjengelig.

SNF

Institute for Research in Economics and Business Administration

- is a company within the NHH group. Its objective is to initiate, organize and conduct externally financed research. The company shareholders are the Norwegian School of Economics (NHH) and the SNF Foundation. Research is carried out by SNF's own staff as well as faculty members at NHH.

SNF is one of Norway's leading research environment within applied economic administrative research. It has excellent working relations with other research environments in Norway as well as abroad. SNF conducts research and prepares research-based reports for major decision-makers both in the private and the public sector. Research is organized in programmes and projects on a long-term as well as a short-term basis. All our publications are publicly available.

SNF Arbeidsnotat nr. 39/13

Vekst og internasjonalisering i norske storforetak

**av
Per Heum**

SNF prosjekt 1184:
«Internasjonalisering i store norske foretak»

Oppdragsgiver: Finansdepartementet

SAMFUNNS- OG NÆRINGSLIVSFORSKNING AS

BERGEN, DESEMBER 2013

ISSN 1503-2140

© Materialet er vernet etter åndsverkloven. Uten uttrykkelig samtykke er eksemplarfremstilling som utskrift og annen kopiering bare tillatt når det er hjemlet i lov (kopiering til privat bruk, sitat o.l.) eller avtale med Kopinor (www.kopinor.no)
Utnyttelse i strid med lov eller avtale kan medføre erstatnings- og straffeansvar.

INNHold

Innledning.....	1
Tilnærming	2
De 30 største industriforetakene	3
<i>Vekst</i>	3
<i>Internasjonalisering</i>	4
<i>Fordeling av veksten mellom virksomhet i Norge og i utlandet</i>	6
<i>De største industriforetakenes ankerfeste i Norge</i>	7
De 30 største foretakene i privat sektor	9
<i>Vekst</i>	9
<i>Internasjonalisering</i>	10
<i>Fordeling av veksten mellom virksomhet i Norge og i utlandet</i>	11
<i>Storforetakenes ankerfeste i Norge</i>	12
Hva driver foretakenes investeringer i utlandet?	14
Avslutning.....	16
Referanser	18
Vedlegg.....	19

VEKST OG INTERNASJONALISERING I NORSKE STORFORETAK

Innledning

De siste 25 årene har stadig flere norske storforetak kjøpt og etablert datterselskap i utlandet. Dette er ikke noe særnorsk fenomen. Det gjelder storforetak i alle de nordiske landene. Denne utviklingen er nærmere dokumentert i Heum et al. (1993) og Braunerhjelm et al. (2010).

Disse studiene har fokusert på vekst og internasjonalisering i de til enhver tid 30 største foretakene med næringsvirksomhet i Norge. De største er valgt ut og rangert etter antall ansatte på konsernnivå, dvs. hvor mange som er sysselsatt i foretakets samlede virksomhet rundt omkring i verden. Vekst er målt ved å sammenlikne antall sysselsatte som disse foretakene har globalt. Internasjonalisering er målt ved å se på hvor stor andel av omsetningen som er utenfor Norge, og andelen sysselsatte som et foretak har i utlandet. Salg i utlandet er et uttrykk for i hvilken grad foretakene konkurrerer i internasjonale produktmarkeder. Andel ansatte i foretakets utenlandske enheter er et uttrykk for i hvilken grad foretaket er engasjert med produksjon og andre verdiskapende aktiviteter i flere land, dvs. i hvilken grad de opererer som multinasjonale foretak med opprinnelse i Norge.

I den første studien (Heum et al., 1993) var oppmerksomheten på de 30 største industriforetakene; den andre (Braunerhjelm et al., 2010) inkluderte også de 30 største foretakene i Norge i privat sektor. For de største industriforetakene har vi sammenliknbare opplysninger som dekker perioden fra 1975 til 2006; for de største i privat sektor foreligger opplysninger bare for årene 1996 og 2006.

Hensikten med dette notatet, som er utarbeidet på oppdrag fra Finansdepartementet i forbindelse med Holden III-utvalget, som fokuserer på utfordringer for lønnsdannelsen av nye makroøkonomiske utviklingstrekk, er å ajourføre disse opplysningene til i dag, dvs. vi henter inn opplysninger for 2012.

I det følgende beskrives kort tilnærmingen som er fulgt. Deretter ajourføres de nevnte opplysninger, først for de 30 største industrikonsernenes vedkommende, dernest for de 30 største konsernene i privat sektor i Norge. 12 av de største industrikonsernene inngår også blant de 30 største i privat sektor i 2012.

I forlengelsen av denne gjennomgangen, som viser at internasjonalisering er et trekk som i stor grad preger store foretak som er utsatt for sterk internasjonal konkurranse, drøftes kort hva som driver foretakenes investeringer i utlandet.

Tilnærming

Vi har tatt utgangspunkt i sekundærdata for å identifisere de største foretakene i Norge. For 2012 brukte vi oversikten over de 500 største selskapene i Norge i Dagens Næringsliv. Denne er utarbeidet av Proff Forvalt med basis i regnskapsopplysninger som er levert registrene i Brønnøysund. Herfra henter vi opplysninger om antall ansatte og omsetning. Disse opplysningene kvalitetssikres, først ved å konsultere foretakenes nettsider og informasjon som finnes der i årsberetninger og annen offentlig tilgjengelig informasjon, dernest i direkte kontakt med informasjonsansvarlige i foretakene. Den opprinnelige oversikten er langt fra fullstendig og heller ikke uten feil.

Gjennomgangen på nett gir gode holdepunkter for å fordele virksomheten i mange av konsernene mellom Norge og utlandet, men langt fra for alle. Derfor er foretakene også kontaktet på telefon, hvor vi har fått nærmere opplysninger om hvordan sysselsettingen i konsernene fordeler seg mellom enheter lokalisert i Norge og i utlandet, og tilsvarende hvordan omsetningen fordeler seg mellom kunder i Norge og i utlandet.

I tilnærmingen bruker vi de konsolideringsprinsipper som foretakene selv bruker. Den kan variere mellom foretak uten at vi har mulighet for å korrigere det. Sysselsettingstallene skal ideelt sett fange inn antall årsverk blant egne ansatte pr. 31.12. Men i selskap hvor deltidsstillinger er lite utbredt, forekommer det nok at opplysningene i stedet gjelder antall ansatte og ikke årsverk. Det har ikke store praktiske konsekvenser. For ordens skyld; innleid personell fra andre foretak skal ikke være inkludert i sysselsettingstallene.

En utfordring knytter seg imidlertid til store foretak med omfattende franchise-virksomhet. Det er ikke uvanlig at de rapporterer samlet sysselsetting under foretakets merkenavn selv om deler av sysselsettingen i juridisk forstand ikke er et ansettelsesforhold i foretaket, men i et annet selvstendig selskap som driver sin virksomhet innen rammen av franchise-avtaler med foretaket. Det har ikke vært mulig å rydde opp i det innenfor rammen for dette prosjektet.

Opplysninger er hentet inn for alle foretak uansett eierforhold. Det betyr at også utenlandskeide foretak regnes som norske foretak når de har virksomhet i Norge. Men da regner vi bare inn virksomheten i Norge og datterselskap som dette norskregistrerte selskapet måtte ha i utlandet. Mor- og søsterselskap regnes selvsagt ikke inn.

Når det gjelder klassifiseringen av hvilke foretak som skal regnes som industrikonsern, er det en skjønnsmessig betraktning som ligger til grunn. Tanken er at minst halvparten av konsernets verdiskaping skal falle inn under næringsgrupperingen «industri» (manufacturing). Her mangler vi eksakte opplysninger å bygge på. Foretakene som er inkludert som industrikonsern, er vist i Vedlegg, Tabell V1.

Når vi fokuserer på de største i privat sektor, har vi ekskludert selskap som tilbyr offentlig tjenesteproduksjon i ganske bred forstand. Her er det selskap som definisjonsmessig er store nok til å regnes blant de aller største i Norge, og som kanskje ville vært klassifisert som en del av privat sektor i andre land. Posten Norge med over 20.000 ansatte og Norges Statsbaner AS med over 13.500 ansatte er to eksempler. Helseforetakene kan også falle i denne kategorien. Selv om det tas hensyn til at det er mange deltidsstillinger i helseforetakene, er Helse Sør-Øst ventelig nesten dobbelt så stor målt etter antall årsverk som Telenor, som er det største selskapet i privat sektor. Minst av helseforetakene er Vestre Viken Helse, som i 2012 hadde om lag 9.500 ansatte (men ventelig noe færre årsverk). Alle helseforetakene ville derfor forsvart en plass blant de største foretakene uansett nærings-tilhørighet i Norge. Men de er ikke med i denne studien.

De 30 største industriforetakene

Vekst

Fra 1975 og frem til midt på 1990-tallet vokste de største industriforetakene med næringsmessig forankring i Norge ganske sterkt når de måles etter totalt antall ansatte, og det var særlig de største blant de største som ekspanderte. Deretter har den samlede sysselsettingen i de til enhver tid største industrikonsernene falt. De norske totaltallene påvirkes imidlertid meget sterkt av utviklingen i ett selskap, Kværner. Kværner med 12.700 ansatte i 1990, ervervet Trafalgar House, som var mange ganger større, og hadde over 71.000 ansatte i 1996. Kværner fikk imidlertid snart store problemer og måtte avhende virksomhet. I 2000 var antall ansatte mer enn halvert til 34.000. Problemene fortsatte, og i 2006 var ikke Kværner lenger et selvstendig selskap. De resterende delene av Kværner er en del av Aker-konsernet.

De 30 største industriforetakene i 2012 er vist i Vedlegg, Tabell V1. I gjennomsnitt sysselsetter de noe over 6.000 årsverk. Størst er Orkla med i underkant av 30.000 ansatte, mens nr. 30 på listen (TTS Group) kun har vel 1.000. I internasjonal sammenheng er det få av de største norske selskapene som kan regnes for særlig store.

Samlet sett har de 30 største i 2012 mindre omfattende virksomhet målt etter antall ansatte enn hva de 30 største hadde i årene foran (Tabell 1). Det gjelder selv om Kværner holdes utenfor. Det er særlig den samlede virksomheten til de til enhver tid 10 største som har fått mindre omfang. Sammenliknet med 2006 skyldes det bl.a. at Aker har solgt det tidligere Aker Yards, og at flere store selskap i økende grad rendyrket sine kjerneområder, slik eksempelvis Orkla har konsentrert seg om sin merkevareindustri og derfor bl.a. har avhendet Elkem.

Tabell 1: Antall ansatte i de 10 og 30 største industrikonsernene som driver næringsvirksomhet fra Norge, 1975-2012. Antall i 1000

	1975	1980	1985	1990	1996	2000	2006	2012
10 største	69	76	86	112	184	165	149	130
11-30 største	45	47	49	43	48	39	44	53
30 største	114	123	135	155	232	204	193	183

Internasjonalisering

Foretakenes internasjonalisering belyses ved å se på to sentrale forhold vedrørende foretakenes virksomhet. Vi har for det ene sett på hvor stor andel av omsetningen i hvert av de 30 største industriforetakene som er til kunder i utlandet. Det sier noe om i hvilken grad foretaket orienterer seg internasjonalt når det opparbeider sine markeder. Dernest har vi sett på hvor stor andel av foretakets medarbeidere som er ansatt i enheter som foretaket hadde etablert i utlandet. Sysselsettingstall er i denne sammenheng å forstå som en indikator på foretakenes investeringer og produksjon/verdiskaping i utlandet.

Andre dimensjoner kunne også vært trukket inn, som i hvilken grad industriell FoU internasjonaliseres (Heum og Ylä-Anttila, 2000). Internasjonalisering av FoU, og av hovedkontorfunksjoner, er ofte fortolket som at foretakene løsriver seg fra land og kunnskapsmiljøer hvor de har sin opprinnelse. De blir globale aktører uten spesiell nasjonal forankring. Data for å belyse slike forhold er imidlertid vanskeligere tilgjengelig og er ikke forsøkt innhentet i forbindelse med denne studien.

Det fremgår av Tabell 2 at de største industrikonsernene lenge har orientert sitt salg mot kunder i utlandet, og det i ganske betydelig grad. Men inntil slutten av 1980-årene var dette i all hovedsak basert på eksport av varer som ble produsert i Norge. Fra 1990 er imidlertid en stadig større del av foretakenes produksjon (sysselsetting) også i utlandet, hvilket betyr at de største industrikonsernene har utviklet seg til å bli multinasjonale foretak med opprinnelse i Norge.

De største foretakenes salg i utlandet er omfattende, men har holdt seg på omtrent samme relative nivå de siste 15 årene. I gjennomsnitt har 70 % og vel så det av storforetakenes salg vært til markeder utenfor Norge siden midt på 1990-tallet.

Tabell 2: De 30 største industrikonsernenes salg og sysselsetting i utlandet, 1975-2012.
Prosent av deres samlede omsetning og totalt antall ansatte

	1975	1980	1985	1990	1996	2000	2006	2012
Salg i utlandet, % av samlet omsetning	48	54	59	64	74	78	76	70
Sysselsetting i utlandet, % av totalt antall ansatte	6	9	14	34	57	59	61	64

Mer bemerkelsesverdig er den relative veksten i omfanget av produksjon som storforetakene har i utlandet. Frem til slutten av 1980-årene hadde de aller fleste av de største industriforetakene mesteparten av sin produksjon i Norge: Andelen sysselsatte som de største industriforetakene i Norge hadde i enheter i utlandet, var i gjennomsnitt ganske beskjedent. Men så økte foretakenes virksomhet i utlandet sterkt. Allerede midt på 1990-tallet hadde de i gjennomsnitt like mange ansatte i Norge som i utlandet. I 2012 har de 30 største i gjennomsnitt nesten dobbelt så mange i enheter i utlandet som i Norge. Men selv om mesteparten av foretakenes produksjon skjer utenfor Norge, er det likevel mange av disse som ikke har større aktivitet i noe annet land enn det de har i Norge.

Denne fremveksten av multinasjonale foretak med opprinnelse i Norge fremgår klarere i Tabell 3 hvor de 30 største industrikonsernene er fordelt etter hvor stor andel av salget som er utenfor Norge, og deretter etter hvor stor del av sysselsettingen som er i enheter som de største foretakene har lokalisert til utlandet.

Tabell 3: De 30 største industrikonsernene etter hvor stor andel av salget og sysselsettingen som er i utlandet, 1980-2012. Antall konsern

	1980	1990	1996	2000	2006	2012
Salg i utlandet, % av samlet omsetning						
0-10 %	4	2	1	3	4	3
11-30 %	5	6	2	2	1	1
31-50 %	10	4	2	1	3	4
51 %-	11	18	25	24	22	22
Sysselsetting i utlandet, % av totalt antall ansatte						
0-10 %	22	11	6	6	9	6
11-30 %	6	5	5	5	2	2
31-50 %	2	8	8	2	3	5
51 %-	0	6	11	17	16	17

I 1980 var det bare en tredel (11) av de 30 største industriforetakene som hadde større omsetning i utlandet enn i Norge. Dette var i hovedsak foretak som drev med kraftkrevende industriproduksjon (gjødsel, metaller, treforedling), dvs. de store eksportforetakene. De fleste foretakene produserte i Norge og hadde i vesentlig grad Norge som marked for sine produkter.

Det er også et faktum at alle de 30 største industrikonsernene den gang hadde hovedtyngden av sine ansatte i enheter i Norge. Over to tredeler (22) hadde over 90 % av sine ansatte i enheter lokalisert til Norge.

I årene deretter har dette bildet endret seg ganske fundamentalt. Siden 2000 har over halvparten av de 30 største industrikonsernene hatt flere ansatte i utlandet enn de har hatt i Norge, og dette gjelder også i 2012.

Samtidig er det over tid blitt stadig færre av de største industrikonsernene som nærmest utelukkende har sin produksjon i Norge. I 2012 er det færre blant de 30 største enn noe tidligere år. Men fortsatt er det en håndfull som har så å si alle sine ansatte i enheter som er lokalisert til Norge.

Fordeling av veksten mellom virksomhet i Norge og i utlandet

Det fremgår av det foregående at de største industrikonsernenes vekst og internasjonalisering har gått hånd i hånd. I Tabell 4 har vi fordelt sysselsettingstallene for de 30 største mellom enheter de har i Norge og i utlandet.

Tabell 4: Sysselsettingen i de 10 og 30 største industrikonsernene fordelt på enheter de har i Norge og i utlandet, 1975-2012. Antall i 1000

	1975	1980	1985	1990	1996	2000	2006	2012
10 største	69	76	86	112	184	165	149	130
Norge	64	68	64	70	68	65	52	40
Utlandet	5	8	12	42	116	100	97	90
11-30 største	45	47	49	43	48	39	44	53
Norge	43	43	42	33	32	19	24	26
Utlandet	2	4	7	10	16	20	20	27
30 største	114	123	135	155	232	204	193	183
Norge	107	111	106	103	100	84	76	67
Utlandet	7	12	19	52	132	120	117	116

Det fremgår tydelig på totalen at veksten for de 30 største målt etter antall ansatte i sin helhet har skjedd i utlandet. Frem til midt på 1990-tallet var antall ansatte de hadde i Norge ganske konstant på rundt 100.000. Men deretter har omfanget av virksomhet som de til enhver tid 30 største har i Norge, blitt stadig mindre. Denne utviklingen gjelder også når vi ser på virksomheten til de største i 2012. De 30 største sysselsetter over 30 % færre i Norge i 2012 enn de gjorde i 1996.

Innen gruppen av de 30 største foretakene er det noen variasjoner. Frem til 2000 var det særlig virksomheten i Norge for de 11-30 største industrikonsernene, som falt, mens den økte nesten tilsvarende i utlandet. Siden da har den også økt noe i Norge. For de 10 største holdt antall ansatte seg ganske stabilt i Norge frem til år 2000, mens antall ansatte som de hadde i sine utenlandske enheter, vokste kraftig. I 2006 falt imidlertid antall ansatte i Norge også for de 10 største industrikonsernene, og de 10 største i 2012 har færre sysselsatte i Norge enn de største noen gang før har hatt. Antall ansatte som de 10 største har i utlandet, har også sunket noe de senere årene, men langt fra så sterkt som deres sysselsetting i Norge.

De største industriforetakenes ankerfeste i Norge

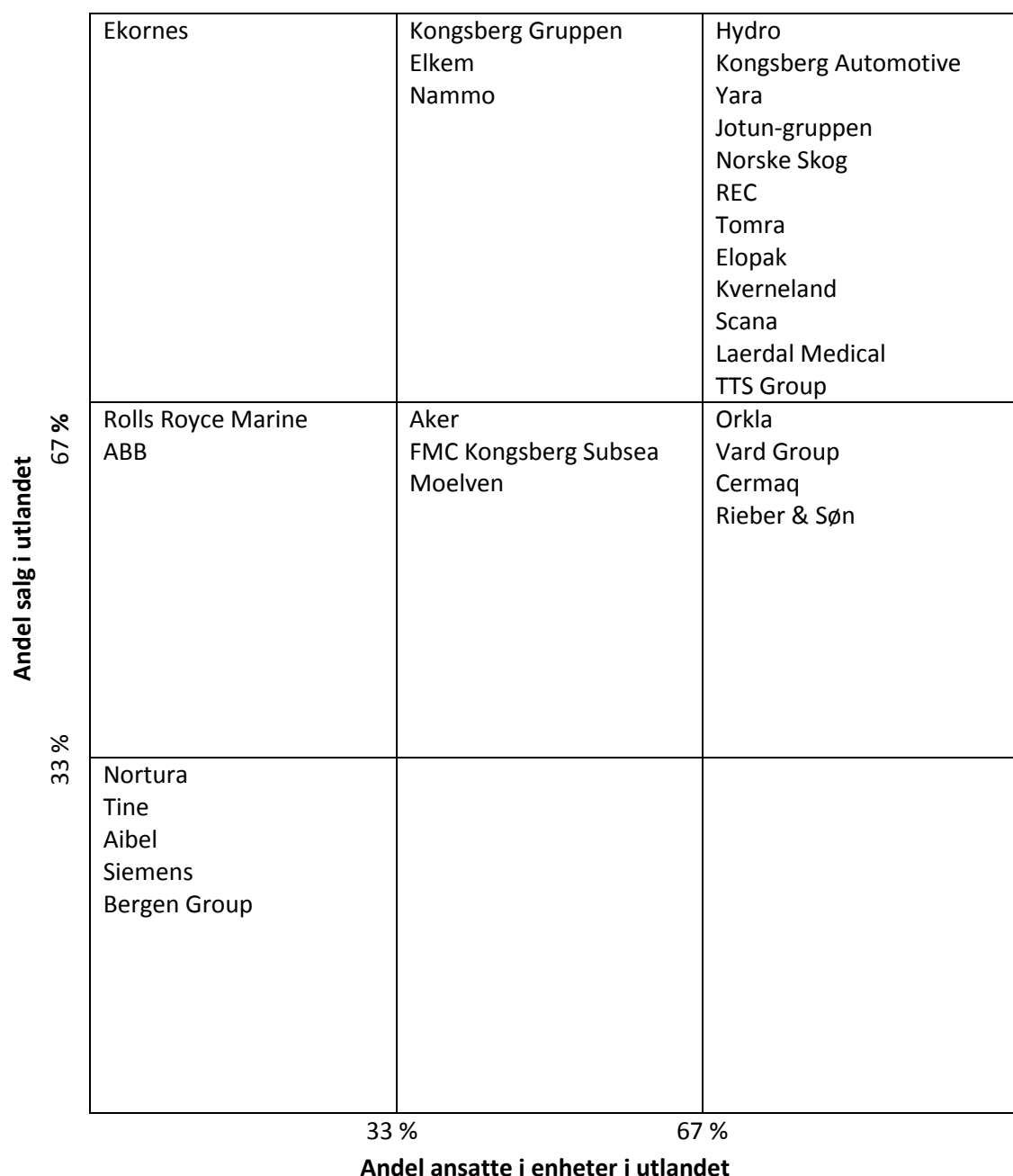
Figur 1 viser hvordan hvert av de 30 største industrikonsernene i Norge plasserer seg når de klassifiseres etter hvor stor andel av deres sysselsetting og omsetning som er i utlandet. Salg i utlandet er vist langs den vertikale akse og sysselsatte i utlandet langs den horisontale. Grensedragninger er gjort for hver tredel, slik at sørvestre hjørne viser foretak med over to tredeler av sin omsetning og sysselsetting i Norge, mens foretakene i det nordøstre hjørnet har over to tredeler av omsetningen og sysselsettingen i land utenfor Norge.

I alt er det 16 av de 30 største industriforetakene som har to tredeler eller mer av omsetningen sin i utlandet, dvs. at kunder i utlandet avtar minst dobbelt så mye av omsetningen som kunder i Norge. Tilsvarende er det 16 av de 30 som har over to tredeler av sine ansatte i enheter som er lokalisert utenlands. De har med andre ord mer enn dobbelt så mange ansatte utenfor Norge som i Norge.

Over en tredel (12) plasserer seg i det nordøstre hjørnet med over to tredeler av både omsetning og sysselsetting i utlandet. Deres verdiskapende virksomhet må virkelig klassifiseres som å være globalt rettet i den forstand at hovedtyngden av verdiskapende aktiviteter må skje i andre land enn Norge.

Faktisk er det over en tredel (12), som har tre ganger så mange ansatte i utlandet som i Norge, dvs. andelen sysselsatte i utenlandske enheter er 75 % eller høyere. Det gjelder Orkla, Hydro, Kongsberg Automotive, Vard Group, Yara, Jotun-gruppen, Cermaq, REC, Tomra, Elopak, Laerdal Medical og TTS Group. Disse har hovedkontorfunksjoner i Norge. Men

innenfor segmenter av virksomheten, kan konsernansvar for noen også ligge i utlandet. Det samme gjelder for FoU. Disse foretakene har derfor i større grad enn foretak med en relativt større del av virksomheten sin i Norge, teknologibaser og ankerfester flere steder i verden.

Figur 1: De 30 største industrikonsernene fordelt etter andel sysselsetting og salg i utlandet. Sysselsetting i utlandet (horisontal akse) og salg i utlandet (vertikal akse). Grensdragninger på mindre enn en tredel og mer enn to tredeler.

Det er i alt 8 av de 30 største industriforetakene som har mer enn dobbelt så høy sysselsetting i Norge som i utlandet. De kan således antas å ha hovedtyngden av sine verdiskapende aktiviteter i Norge, og har dermed en relativt sterkere forretningsmessig tilknytning til Norge. Disse betjener i ulik grad utenlandske markeder. Ekornes, Rolls Royce Marine og Siemens har alle relativt omfattende salg til utlandet, mens det i mindre grad er tilfelle for de 5 foretakene i det sørvestre hjørnet. Det gjelder særlig Nortura, Tine og Aibel. Siemens og Bergen Group har tett oppunder en tredel av omsetningen utenlands.

Sterk forretningsmessig forankring i Norge betyr imidlertid ikke at røttene nødvendigvis er industrielt sterke. Nortura og Tine er først og fremst organisert for å selge i det norske markedet, og som foretak har de vokst seg store under betydelig skjerming for internasjonal konkurranse. Aibel er primært rettet inn mot virksomheten på norsk sokkel, som også er et viktig anliggende for Bergen Group. Dessuten inngår foretak som Siemens, ABB og Rolls Royce Marine i multinasjonale foretak av utenlandsk opprinnelse. Det kan åpne internasjonale markedsmuligheter. Men deres ambisjoner om vekst i andre markeder enn Norge er ventelig betinget av vurderinger som gjøres på overordnet nivå i konsernene de inngår i.

De 30 største foretakene i privat sektor

Vekst

De største selskapene i privat sektor i 2012 er vist i Vedlegg, Tabell V2. Mens de 30 største industrikonsernene i gjennomsnitt hadde i overkant av 6.000 ansatte, hadde de 30 største konsernene i privat sektor i gjennomsnitt 11.500. De største selskapene i privat sektor er dermed nesten dobbelt så store som de største industrikonsernene. Under halvparten (12) av de 30 største industrikonsernene er blant de 30 største i privat sektor i Norge i 2012.

Tabell 5 viser at de 30 største konsernene i privat sektor i 2012 samlet sett hadde en mer omfattende virksomhet enn de 30 største i tidligere år.

Tabell 5: Antall ansatte i de 10 og 30 største konsernene i privat sektor, 1996-2012.

Antall i 1000

	1996	2006	2012
10 største	214	222	204
11-30 største	87	95	146
30 største	301	317	350

Det er først og fremst sysselsettingen i foretak som rangerer blant de 11-30 største som er blitt mer omfattende. Den samlede sysselsettingen i de 10 største konsernene i privat sektor er faktisk mindre omfattende enn for årene forut. Det skjer med andre ord endringer i selskapsstrukturer som innebærer at flere foretak i privat sektor har fått en ganske omfattende virksomhet målt etter antall ansatte.

Internasjonalisering

Tabell 6 viser at de 30 største konsernene i privat sektor i betydelig grad orienterer seg internasjonalt. I gjennomsnitt har de i 2012 en litt større andel av omsetningen sin i utlandet enn hva gjennomsnittet er for de 30 største industriforetakene i Norge. For ordens skyld: Statoil trekker opp gjennomsnittet i ganske stor grad. Holdes Statoil utenfor, er gjennomsnittet for de øvrige blant de 30 største i privat sektor rundt 60 %.

De største foretakene i privat sektor har også etablert enheter i utlandet som gjør at de i gjennomsnitt har langt flere ansatte i utlandet enn i Norge. Andelen ansatte i utlandet er 59 %, hvilket betyr at den har økt svakt sammenliknet med de største i 2006.

Tabell 6: Salg og sysselsetting i utlandet for de 30 største konsernene i privat sektor, 1996-2012. Prosent av deres samlede omsetning og totalt antall ansatte

	1996	2006	2012
Salg i utlandet, % av samlet omsetning	58	72	76
Sysselsetting i utlandet, % av totalt antall ansatte	48	57	59

Tabell 7 viser at nesten to tredeler (17) av de 30 største konsernene i privat sektor har størstedelen av salget sitt i utlandet, og at antall selskap blant de største som først og fremst betjener det norske markedet, er blitt stadig færre over tid. De sistnevnte omfatter de to samvirkeselskapene, Nortura og Tine, som også er blant de største industrikonsernene pluss ISS Facility Services, som er et stort multinasjonalt konsern med en enhet i Norge for å betjene det norske markedet.

Tabellen viser at nesten to av tre (19) har flere ansatte i selskapets utenlandske enheter enn i Norge. Det er en sterk økning sammenliknet med de 30 største i 1996 da det var akkurat halvparten, dvs. en av tre (10). De største i privat sektor er derfor i tiltakende grad blitt multinasjonale.

Tabell 7: De 30 største konsernene i privat sektor etter hvor stor andel av salget og sysselsettingen som er i utlandet, 1996-2012. Antall konsern

	1996	2006	2012
<i>Salg i utlandet, % av samlet omsetning</i>			
0-10 %	9	6	3
11-30 %	2	3	3
31-50 %	2	3	7
51 %-	17	18	17
<i>Sysselsetting i utlandet, % av totalt antall ansatte</i>			
0-10 %	11	8	4
11-30 %	4	3	1
31-50 %	5	4	6
51 %-	10	15	19

Sammenliknet med de 30 største industrikonsernene (Tabell 3), ser vi at de største i privat sektor gjennomgår tilsvarende utvikling som den som vi over lengre tid har observert for de største industrikonsernene. Stadig flere engasjerer seg med produksjon og tjenesteleveranser i utlandet. Den har vært litt forskjøvet i tid sammenliknet med de største industriforetakene, men synes nå å gjøre seg sterkere gjeldende blant de største i privat sektor enn i norsk industri. Det samsvarer med at internasjonal handel og internasjonale direkteinvesteringer i første omgang la til rette for internasjonal konkurranse innen vareproduksjon, og at den først noe senere gjorde seg tilsvarende sterkt gjeldende for foretak innen tjenesteproduksjon. For begge er kravene fra internasjonal konkurranse forsterket av teknologiutviklingen, og resultatet er i tiltakende grad at foretak for å hevde seg, må operere globalt.

Det er faktisk færre av de 30 største i privat sektor enn blant de 30 største industriforetakene som har så å si alle sine ansatte og dermed hovedtyngden av sin virksomhet i Norge, og antall selskap blant de 30 største med en slik struktur er sterkt redusert over tid.

Fordeling av veksten mellom virksomhet i Norge og i utlandet

Totaltallene for de 30 største norske konsernene i privat sektor viser at virksomheten som de til enhver tid største har i utlandet, har vært sterkt økende over tid. Målt etter antall ansatte er det først og fremst virksomheten som de 30 største har i utlandet, som har økt. Deres samlede sysselsetting i Norge har vært mer stabil.

Tabell 8 viser dessuten at det særlig er virksomheten til selskap som rangerer som 11-30 på listen, som har vokst i omfang. Den har økt svakt i Norge, og sterkt i utlandet. Målt etter

antall ansatte har virksomheten til de 10 største blitt mindre omfattende over tid, særlig i Norge, men også i utlandet når de 10 største i 2012 sammenliknes med de 10 største i 2006.

Tabell 8: Sysselsettingen i de 10 og 30 største konsernene i privat sektor fordelt på enheter de har i Norge og i utlandet, 1996-2012. Antall i 1000

	1996	2006	2012
10 største	214	222	204
<i>Norge</i>	95	83	81
<i>Utlandet</i>	119	139	123
11-30 største	87	95	146
<i>Norge</i>	61	54	62
<i>Utlandet</i>	26	41	84
30 største	301	317	350
<i>Norge</i>	156	138	143
<i>Utlandet</i>	145	179	207

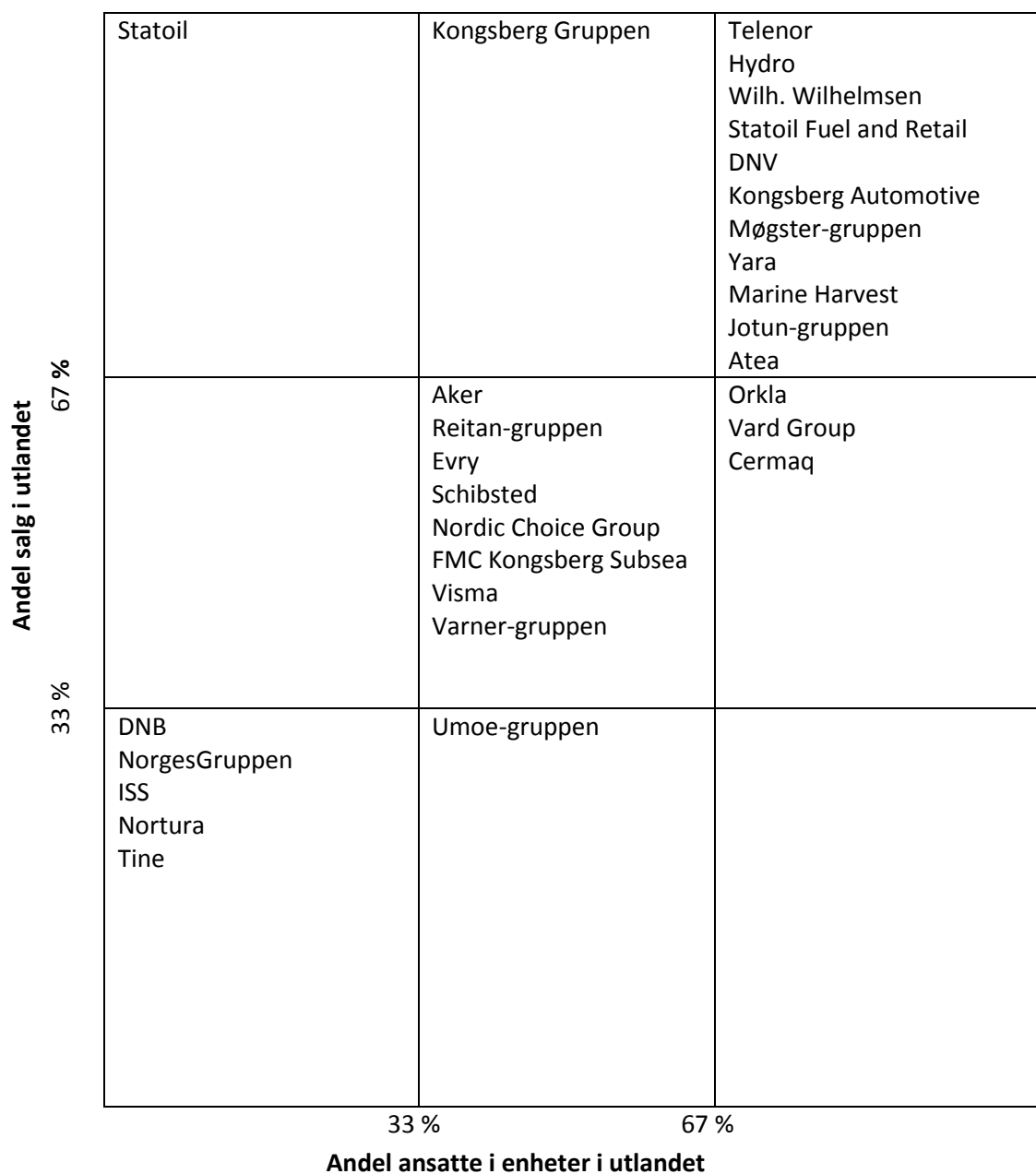
Storforetakenes ankerfeste i Norge

Som det fremgår av Tabell 7 hadde 19 av de 30 største foretakene i privat sektor i 2012 flere ansatte i utlandet enn i enheter i Norge. Som det fremgår av Figur 2 hadde 14 av disse minst dobbelt så mange ansatte i enheter i utlandet som i Norge, hvorav hele 11 hadde minst tre ganger så mange utenlands (Vedlegg, Tabell V2).

I denne gruppen av foretak med mer enn tre firedeler av sysselsettingen i utlandet finner vi Telenor, Wilh. Wilhelmsen, Det norske Veritas og Marine Harvest i tillegg til 7 av de største industrikonsernene som også er på listen over de største i privat sektor: Orkla, Hydro, Vard Group, Kongsberg Automotive, Yara, Jotun-gruppen og Cermaq. Disse driver utstrakt multinasjonal eller global forretningsdrift og har forretningsmessige ankerfester spredd over store deler av verden.

Figur 2 viser hvordan hvert av de 30 største konsernene i privat sektor i Norge plasserer seg når de klassifiseres etter hvor stor andel av deres sysselsetting og omsetning som er i utlandet. Salg i utlandet er vist langs den vertikale akse og sysselsatte i utlandet langs den horisontale. Grensedragninger er gjort for hver tredel, slik at sørvestre hjørne viser foretak med over to tredeler av sin omsetning og sysselsetting i Norge, mens foretakene i det nordøstre hjørnet har over to tredeler av omsetningen og sysselsettingen i land utenfor Norge.

Figur 2: De 30 største konsernene i privat sektor fordelt etter andel sysselsetting og salg i utlandet. Sysselsetting i utlandet (horisontal akse) og salg i utlandet (vertikal akse). Grensdragninger på mindre enn en tredel og mer enn to tredeler.

Det fremgår av figuren at det er en mer direkte sammenheng mellom tilstedeværelse i utlandet og salg i utlandet blant selskap i privat sektor, og det skyldes et stort innslag av tjenesteprodusenter. Bare Statoil og Kongsberg er betydelige eksportører i tradisjonell forstand, men da med basis i henholdsvis naturressurser og industriprodukter. Selskapene som er tjenesteleverandører grupperer seg i rutene i den oppadgående diagonalen.

Også blant de største foretakene i privat sektor er det forholdsvis få som så å si utelukkende har en produksjonsmessig forankring til Norge. Det er 6 som er i det sørvestre hjørnet. Det gjelder de store selskapene i landbrukssamvirket som er omtalt blant de største industri-konsernene (Nortura og Tine). Det gjelder også ISS, et utenlandskeid selskap som er etablert for å betjene det norske markedet. I noen grad gjelder det også selskap som står bak de store dagligvarekjedene, som også er delvis skjermet for konkurranse fra utenlandske konkurrenter. Det gjelder ikke direkte, som for selskapene i landbrukssamvirket, men fordi det er vanskelig for utenlandske kjeder å etablere seg i Norge når de på viktige områder, som salg av landbruksprodukter, ikke kan bygge på sine innarbeidete leverandørrelasjoner. Men også disse kan orientere seg internasjonalt, slik Reitan-gruppen er et eksempel på. DNB er fortsatt hovedsakelig forankret i Norge, men har nesten en tredel av sine ansatte i utlandet.

Hva driver foretakenes investeringer i utlandet?

Vi har tidligere gjort bruk av data om nordiske storforetak for å analysere sammenhenger mellom egenskaper ved foretakene og omfanget av ansatte som de har i enheter lokalisert i utlandet. Tre forhold synes å ha betydning for å forklare variasjoner mellom foretak når det gjelder i hvilken grad de er engasjert med produksjon internasjonalt, målt som andel av deres ansatte som er i enheter utenfor deres hjemland. Det er foretakenes størrelse, i hvilken grad de er FoU-intensive og hva slags næringsvirksomhet de driver. Foretak har en relativt høyere andel av sine ansatte i utlandet jo større de er, jo mer de er engasjert med FoU i relativ forstand, og så er det forskjell mellom hvilke bransjer de opererer i (Braunerhjelm et al., 1998).

Dette mønsteret blant de største foretakene i de nordiske landene samsvarer godt med litteraturen internasjonalt. Sammenhengene som fremgår, viser imidlertid ikke kausalitet, dvs. hva som driver foretakenes internasjonale investeringer.

Foretakenes engasjement i internasjonal produksjon er teoretisk analysert ved hjelp av Dunning's eklektiske paradigme (Dunning, 1977). Dette er også kjent som OLI-paradigmet, som kombinerer forekomsten av eierskapsfordeler (Ownership advantages), lokaliseringsfordeler (Location advantages) og internaliseringsfordeler (Internalization advantages). Denne tilnærmingen har inspirert mye forskning og er videreutviklet i ulike retninger, bl.a. for å systematisere drivkrefter bak foretakenes internasjonalisering. F.eks. legges paradigmet til grunn for å operasjonalisere tre sett av faktorer, eller drivkrefter, for å analysere hva som kan forklare foretakenes investeringer i utlandet (se f.eks. Dunning, 1988):

- **Faktordrevne investeringer**, hvilket betyr at foretakene søker ressurser og produksjonsbetingelser i utlandet som ikke er tilgjengelig hjemme. Det kan være spesifikke naturressurser, et annet kostnadsnivå og/eller andre rammebetingelser for produksjon (skatt, subsidier).
- **Markedsdrevne investeringer**, hvilket betyr at foretakene etablerer seg i utlandet for å få tilgang til markeder som ikke kan bearbeides like effektivt hjemmefra.
- **Teknologidrevne investeringer**, hvilket betyr at foretakene etablerer seg i utlandet for å få tilgang til teknologimiljøer og/eller næringsklynger som støtter opp under foretakets kjernekompetanse, og som ikke er like tilgjengelig hjemmefra.

Midt på 1990-tallet gjorde vi omfattende dybdeintervjuer i et utvalg divisjoner i de største industrikonsernene i Norge om bakgrunnen for investeringer som fant sted i Norge og i utlandet. Konklusjonen var at alle de tre nevnte faktorene i større eller mindre grad kunne spille inn i forbindelse med hver enkeltinvestering, at en av dem kunne være dominerende, men at det ikke nødvendigvis var samme faktor som var den dominerende for alle investeringer i samme konsern. Motivasjonen bak foretakenes utenlandsinvesteringer ble ansett for å være spesifikk for den enkelte investering og ikke for det enkelte foretak. Samme foretak kunne derfor vise til investeringer, hvor noen kunne klassifiseres som faktordrevne, andre som markedsdrevne og noen som teknologidrevne, eller som en kombinasjon av disse (Gooderham og Heum, 1997).

Det mest utpregede for de norske storforetakene på 1990-tallet var at deres voksende engasjement i utlandet var markedsdrevet. Denne faktoren gikk igjen i de fleste av investeringene som ble diskutert. Det var også eksempler på klare faktordrevne investeringer, men ikke i samme omfang, og ofte i kombinasjon med mer markedsdrevne beveggrunner. Gitt lite FoU i norsk næringsliv, var det forholdsvis få investeringer hvor vurderinger om tilgang til teknologi- og kunnskapsmiljø hadde særlig betydning (Gooderham og Heum, 1997).

Som det fremgår av tabellene foran har de største foretakenes engasjement i utlandet økt ganske betydelig i bredden de siste 20 årene. Det er blitt et mer utpreget trekk for det store flertall av de største foretakene i Norge. Og dersom det kontrolleres for hvordan ett foretak som en periode var en gigant (Kværner med Trafalgar House) påvirker totaltallene, har også foretakenes engasjement i utlandet, målt som antall ansatte de har i enheter i utlandet, økt ganske betydelig, og særlig i relativ forstand.

Etter å ha innhentet opplysninger fra foretakene i forbindelse med denne studien, er det vårt bestemte inntrykk at konklusjonene i Gooderham og Heum (1997) fortsatt er gyldige når vurderinger gjøres på konsernnivå. Det er ikke ett enkelt forhold som forklarer det enkelte foretaks utenlandsinvesteringer, langt mindre for alle de største foretakene med næringsmessig forankring i Norge. Så selv om kostnadsnivået i Norge har økt veldig sterkt

sammenliknet med hvordan reallønninger og produktivitet har utviklet seg i andre land (Meld. St. nr. 1 (2013-2014) Figur 2.13), er det ikke dette som er den dominerende faktoren bak de norske foretakenes investeringer i utlandet. Utviklingen med tiltakende internasjonalisering blant store foretak har vært minst like sterk for de største foretakene med opprinnelse i Danmark, Finland og Sverige, i hvert fall i store deler av den perioden hvor kostnadsnivået i disse landene har ligget godt under hva det har vært i Norge (Braunerhjelm et al. 2010).

Den faktoren som gjennomgående synes å være den viktigste driveren, er investeringer for å betjene markeder som vanskelig lar seg betjene fra Norge. I den sammenheng vil selvsagt ulike kostnadsnivå mellom aktuelle lokaliseringalternativer også spille inn, men det er ikke det som driver foretakenes investeringer ut av Norge. De store foretakene har i mange tilfeller vokst det som er mulig innenfor sine kjerneområder i Norge, hvilket gjør at de søker til utlandet for fortsatt vekst. Det gjelder konsern som allerede er veldig internasjonale, som Hydro, Yara og Det norske Veritas. Men det gjelder også konsern som i liten grad er internasjonale i dag, som f.eks. NorgesGruppen, som i økende grad må investere i utlandet for å ekspandere innenfor sine kjerneområder.

Blant de 30 største industrikonsernene er REC det klareste eksempel på en type forretning hvor norske kostnader ikke er forenlig med å hevde seg globalt. REC har utviklet all virksomhet i Norge unntatt hovedkontorfunksjoner. Virksomheten i utlandet er imidlertid ikke bare i lavkostland, men også i land som gir bedre aksess til markedene for selskapets virksomhet. En annen illustrasjon blant de 30 største på at kostnadsforhold også teller med når foretak velger å investere i utlandet, er Vard Group. Selskapet betjener i betydelig grad virksomhet på norsk sokkel, mens det har over 80 % av sine ansatte i enheter utenfor Norge bl.a. i Romania og Vietnam. For disse lokaliseringene er kostnadsforskjeller til Norge en viktig faktor for å forklare at produksjonen skjer utenlands og ikke i Norge. Selskapets investeringer i Brasil, derimot, må i større grad vurderes som markedsdrevne.

Teknologidrevne investeringer synes ikke å være noen tungtveiende faktor bak norske investeringer i utlandet i 2012 heller. Det reflekterer at de største norske foretakene i liten grad kjennetegnes av store kunnskapsinvesteringer, som utstrakt FOU.

Avslutning

Ajourføringen av opplysninger om hvordan omsetningen og sysselsettingen til de største foretakene i Norge fordeler seg mellom Norge og utlandet, viser at stadig flere av de til enhver tid største orienterer seg internasjonalt. Det gjelder for de største både innen vare- og tjenesteproduksjon. De vokser først og fremst utenfor Norge.

Dette er et utviklingstrekk som har preget næringslivet i Norge og også i Finland og Danmark blant de andre nordiske landene de siste 20-25 årene. For de største svenske foretakene har det preget deres virksomhet i flere ti-år. Det betyr at de aller fleste av de største foretakene i Norge nå er å betrakte som multinasjonale foretak, som driver verdiskaping i flere land, og som betjener markeder i langt flere land enn bare i Norge. Mange er definitivt globale i sin karakter med produksjon på flere kontinenter og markeder over hele verden.

Utviklingen som er dokumentert, har gått over mange år. Lite tyder på at den har akselerert som følge av de senere års relative vekst i det norske kostnadsnivået. Det betyr imidlertid ikke at norske kostnadsforhold er uten betydning for utviklingen i norsk næringsliv og for fremtidig verdiskaping i Norge. Foretak kan vokse og klare seg godt når de opererer globalt selv om det skulle være økonomiske problemer i landet hvor det har sin opprinnelse.

Referanser

Braunerhjelm, Pontus; Per Heum og Pekka Ylä-Anttila (1998), «Internationalization of Industrial Firms: Implications for Growth and Industrial Structure in the Nordic Countries», i Kozul-Wright og Rowthorne (red.) *Transnational Corporations and the Global Economy*, London: MacMillan.

Braunerhjelm, Pontus; Torbjörn Halldin, Per Heum, Tarmo Kalvet, Torben Pedersen og Pekka Ylä-Anttila (2010), «Large firm dynamics on the Nordic Baltic Scene. Implications for innovation and growth», *SNF-Report* no 01/2010.

Dunning, John H. (1977), «Trade, Location of economic activities and the MNE: A search for an eclectic approach», i Ohlin, Hesselborn og Wijkman (red.), *The Allocation of International Production, Proceeding of a Nobel Symposium held in Stockholm*, London: MacMillan.

Dunning, John H. (1988), «The Eclectic Paradigm of International Production: A restatement and some possible extensions», *Journal of International Business Studies*, Vol. 19 No 1, 1-31.

Gooderham, Paul og Per Heum (1997), «Kompetanse, innovasjon og internasjonalisering», *Beta Tidsskrift for bedriftsøkonomi*, nr. 2, 54-61.

Heum, Per og Pekka Ylä-Anttila (1993), «Firm Dynamics in a Nordic Perspective. Large Corporations and Industrial Transformation», *SNF-Report* no. 78/1993.

Heum, Per og Pekka Ylä-Anttila (2000), «Internationalization of Industrial R&D – the Location of R&D within Finnish and Norwegian Multinationals», i Almor og Hashai (red.) *FDI, International Trade and the Economics of Peacemaking*, Rishon LeZion: Academic Studies Division.

Meld. St. nr. 1 (2013-2014) *Nasjonalbudsjettet 2014*.

Vedlegg**Tabell V1: De 30 største industrikonsernene, 2012.** Antall ansatte totalt og i utlandet

Konsernnavn	Ansatte totalt	Ansatte i utlandet
Orkla ASA	28 379	25 264
Aker-gruppen	27 000	13 500
Hydro	21 566	17 500
Kongsberg Automotive Holding	10 119	9 624
Vard Group ⁱ	9 529	7 931
Yara International	8 052	6 550
Kongsberg Gruppen	7 259	2 593
Jotun-gruppen	6 379	5 274
FMC Kongsberg Subsea ⁱⁱ	6 096	2 216
Nortura	5 647	16
Sum 10 største	130 026	90 468
Cermaq	5 324	4 467
Tine	5 316	338
Aibel	4 591	963
Norske Skog	3 986	2 861
Moelven Industrier ASA	3 375	1 606
Rieber & Søn ASA	3 011	2 200
Rolls Royce Marine AS	2 413	0
REC – Renewable Energy Corporation	2 346	2 300
Elkem	2 300	970
ABB	2 240	0
Tomra Systems	2 194	1 925
Elopak	2 145	1 975
Kverneland	2 130	1 515
Nammo AS	1 965	1 220
Scana Industrier	1 869	1 304
Siemens	1 823	0
Ekornes ASA	1 626	263
Bergen Group	1 550	35
Laerdal Medical	1 425	1 205
TTS Group	1 080	832
Sum 11-30 største	52 709	25 979
Sum 30 største	182 735	116 447

Tabell V2: De 30 største konsernene i privat sektor, 2012. Antall ansatte totalt og i utlandet

Konsernnavn	Ansatte totalt	Ansatte i utlandet
Telenor	31 551	25 061
Orkla	28 379	25 264
Aker-gruppen	27 000	13 500
Statoil	23 028	2 842 ⁱⁱⁱ
Hydro	21 566	17 500
Reitan-gruppen	17 800 ^{iv}	10 300
Wilh. Wilhelmsen	15 872 ^v	15 210
DNB	13 703	4 371
NorgesGruppen	13 538	200 ^{vi}
Statoil Fuel and Retail ^{vii}	12 000	8 400
Sum 10 største	204 437	122 648
Det norske Veritas	10 532	7 935
Kongsberg Automotive	10 119	9 624
Evry	9 873	5 043
Møgster-gruppen	9 740	7 453
Vard Group	9 529	7 931
ISS Facility Services	9 000 ^{viii}	0
Yara	8 052	6 550
Schibsted	7 800	4 600
Kongsberg Gruppen	7 259	2 593
Nordic Choice Group	7 009	3 400
Marine Harvest	6 389	5 066
Jotun-gruppen	6 379	5 274
Atea	6 266	4 262
FMC Kongsberg Subsea ^{ix}	6 096	2 216
Umoe-gruppen	5 745	1 935
Nortura	5 647	16
Cermaq	5 324	4 467
Tine	5 316	338
Visma	5 285	3 027
Varner-gruppen	4 925 ^x	2 575
Sum 11-30 største	146 285	84 305
Sum 30 største	350 722	206 953

Fotnoter til Vedlegg:

ⁱ Vard Group AS er en del av den italienske Fincatieri-gruppen. Selskapet ble opprettet i 2013 da det italienske selskapet ervervet aksjemajoriteten i STX OSV fra STX Europe AS. OSV er forkortelse for Offshore and Special Vessels. STX Europe AS ble opprettet da sør-koreanske STX Business Group ervervet aksjemajoriteten i Aker Yards i 2008. STX Europe ble kraftig restrukturert i 2012, men hadde naturlig nok større virksomhet i 2012 enn bare den delen av selskapet som var STX OSV. Det er imidlertid STX OSV som føres videre i et stort selskap registrert i Norge, Vard Group AS, og vi bruker derfor opplysningene som dette selskapet har utarbeidet som regnskap og årsberetning for 2012, dvs. for det som da formelt var STX OSV.

ⁱⁱ Tallene for sysselsetting er oppgitt og fordelt pr. november 2013 og gjelder for Eastern Region i FMC Technology som FMC Kongsberg Subsea har konsernansvar for.

ⁱⁱⁱ Bensinstasjonene i Statoil er skilt ut i et eget selskap, Statoil Retail and Fuel ASA, som nå inngår i det kanadiske selskapet Alimentation Couche-Tard. Det var denne detaljvirksomheten som tidligere trakk opp antall ansatte i utenlandske enheter i Statoil.

^{iv} Reitan-gruppen har 34.167 ansatte i sin samlede virksomhet, som omfatter egne ansatte og ansatte i franchise-selskap. Det har ikke vært mulig å skille de to. Det er dessuten mye deltidsstillinger, og antall årsverk er ikke kjent. Tallet på 17 800 årsverk som presenteres i tabellen, er beregnet ved å anta samme struktur for hel- og deltidsansatte som i NorgesGruppen. Disse årsverkene er så fordelt mellom enheter i Norge og i utlandet ut fra hvordan antall ansatte fordeler seg.

^v Tallet for antall ansatte inkluderer 10.037 ansatt på skip. I tillegg har selskapet mange joint-ventures med eierandel på rundt 50 % som til sammen sysselsetter rundt 6.000, alle i utlandet. Disse er ikke med i tallet på antall ansatte som dette notatet bygger på.

^{vi} Eget anslag.

^{vii} Statoil Fuel and Retail har om lag 18.500 ansatte, inkludert ansatte i franchise-selskap. Ca. 30 % av årsverkene opplyses å være i enheter utenfor Norge. Antall årsverk anses imidlertid ikke som offentlig informasjon. Vi har estimert at 18 500 ansatte i denne typen virksomhet svarer til 12.000 årsverk.

^{viii} ISS har 12 805 ansatte som oppgis å svare til 9 000 årsverk.

^{ix} Tallene for sysselsetting er oppgitt og fordelt pr. november 2013 og gjelder for Eastern Region i FMC Technology som FMC Kongsberg Subsea har konsernansvar for.

^x Varner-gruppen har 9.769 ansatte i 2012, som utgjør 4.925 årsverk.

**PUBLICATIONS WITHIN SNF'S RESEARCH PROGRAMME
"CRISIS, RESTRUCTURING AND GROWTH"**

2010-

- Per Heum *Vekst og internasjonalisering i norske storforetak*
SNF Working Paper No 39/13
- Armando J. Garcia Pires *Beyond Trade Costs: Firms' Endogenous Access
to International Markets*
SNF Working Paper No 38/13
- Eirik S. Knudsen *Gaining share, losing ground*
Lasse B. Lien SNF Working Paper No 35/13
- Lasse B. Lien *Why there? Decomposing the choice of target industry*
Peter G. Klein SNF Working Paper No 34/13
- Eirik S. Knudsen *Human capital investments in recessions*
Lasse B. Lien SNF Working Paper No 33/13
- Eva Benedicte Norman *Ett Nordfjord? Virkninger for arbeidsmarkedet og
verdiskapning av E39 gjennom Nordfjord*
Victor D. Norman SNF Report 06/13
- Roger Drange *Kvantitative lettelser og norsk bankfinansiering*
Olav Andreas E. Heggheim *Hvordan påvirker kvantitative lettelser i USA, eurosonen og
Storbritannia norske bankers finansiering?*
SNF Working Paper No 12/13
- Margrethe Andersen *Norges Banks utlånsundersøkelse blant ikke-finansielle foretak:
Ledende indikator for Kredittindikatoren K2? En empirisk
analyse av Norges Banks utlånsundersøkelse blant ikke-
finansielle foretak, rentekanalene, kredittkanalen og
Kredittindikatoren K2*
SNF Report No 04/13
- Bård Støve *Measuring Asymmetries in Financial Returns: An
Empirical Investigation Using Local Gaussian Correlation*
Dag Tjøstheim SNF Working Paper No 12/13
- Eirik S. Knudsen *Darwin, recessions and firms: An evolutionary
perspective on firms in recessions*
SNF Working Paper No 05/13
- Eirik S. Knudsen *The effect of recessions on firms' boundaries*
Kirsten Foss SNF Working Paper No 04/13
- Eirik S. Knudsen *Investments in Recessions*
Lasse B. Lien SNF Working Paper No 03/13

- Øyvind Steira *How Accurate are Individual Forecasters?
An assessment of the Survey of Professional Forecasters
SNF Working Paper No 51/12*
- Karen Oftedal Eikill *Are Individual Forecasters Rational?
A study of inflation expectations using forecasts from the Survey
of Professional Forecasters
SNF Working Paper No 50/12*
- Silje M. Hanstad
Tone Aamli Sundtjønn *Pensjonssystem i Kina - En analyse med en numerisk
overlappende generasjonsmodell
SNF Working Paper No 49/12*
- Lene Eia Bollestad
Kristin Hommedal *Hvordan påvirkes reallønnen av makroøkonomiske
faktorer og næringstilhørighet?
En empirisk analyse av norske lønnsdata for sivilingeniører og
siviløkonomer i perioden 1986-2009
SNF Working Paper No 48/12*
- Kari-Dorte Krogsrud
Linda Sætre *Valutaeksponering og norsk industridød
En empirisk studie av sysselsetting i Telemark og Møre og
Romsdal
SNF Working Paper No 47/12*
- Ragnhild Bjørkli
Marte Ruud Sandberg *Recessions and the short-term stability of the relative
economic performance between firms
SNF Working Paper No 46/12*
- Ann Mari Fjelltveit
Ingrid Humlung *Hvor stabilt er prestasjonsnivået til norske bedrifter
under nedgangstider?
En empirisk studie av effekten av nedgangstidene på 2000-tallet
SNF Working Paper No 45/12*
- Pernille M. Kvaslerud
Nora B. Henriksen *Konkursprediksjon gjennom ulike konjunkturfaser
En studie om hvordan en empirisk konkursprediksjonsmodell
endrer seg gjennom ulike konjunkturfaser, i tidsperioden
2001 til 2009
SNF Working Paper No 44/12*
- Marcus Selart
Svein T. Johansen
Synnøve Nesse *Employee evaluation of leader-initiated crisis
preparation
SNF Working Paper No 35/12*
- Eirik S. Knudsen
Lasse B. Lien *Knowledge investments in recessions:
The effects of demand and credit
SNF Working Paper No 34/12*

- Per Heum
Eva Benedicte Norman
Victor D. Norman
Linda Orvedal
- Tørrskodd Vestland - Arbeidsmarkedsvirkninger av ferjefritt samband Bergen-Stavanger*
SNF Working Paper No 33/12
- Ingvild Almås
Gro Mæle Liane
Øystein Thøgersen
- Fra kinesernes sparing til global vekst*
Magma #0612
- Gernot Doppelhofer
- Finanskriser – hva vet vi?*
Magma #0612
- Ove Rein Hetland
Aksel Mjøs
- For mye eller for lite lån? Betydningen av banker i oppgangs- og nedgangstider*
Magma #0612
- Lasse B. Lien
Eirik S. Knudsen
- Norske bedrifter gjennom krisen: En oversikt*
Magma #0612
- Jarle Møen
Kjell Gunnar Salvanes
Helge S. Thorsen
- Har kvaliteten på lærerne falt over tid?*
Magma #0612
- Victor D. Norman
- Omstillingskrisen*
Magma #0612
- Inge Thorsen
- Lokaliseringsevirkninger av investeringer i transportnettet*
Magma #0612
- Geir Drage Berentsen
Bård Støve
Dag Tjøstheim
Tommy Nordbø
- Recognizing and visualizing copulas: an approach using local Gaussian approximation*
SNF Working Paper No 12/12
- Siri Sollid Robstad
Ingvild Almås
- Modernisert men urettferdig folketrygd?*
SNF Working Paper No 04/12
- Per Heum
- Hvordan vurdere godheten i næringspolitiske virkemidler?*
SNF Working Paper No 03/12
- Øystein Thøgersen
- Pengepolitikkenes evolusjon*
SNF Working Paper No 36/11
- Guttorm Schjelderup
- Sekretessejurisdiksjoner, korrupsjon og økonomisk kriminalitet*
SNF Working Paper No 33/11
- Lasse B. Lien
Tore Hillestad
- Recession, HR and change*
SNF Working Paper No 20/11

- Eirik S. Knudsen *Shadow of trouble: The effect of pre-recession characteristics on the severity of recession impact*
SNF Working Paper No 19/11
- Bård Støve
Dag Tjøstheim
Karl Ove Hufthammer *Using local Gaussian correlation in a nonlinear re-examination of financial contagion*
SNF Working Paper No 14/11
- Armando J. Garcia Pires
Tom Stephan Jensen *Effects of flat tax reforms on economic growth in the OECD countries*
SNF Working Paper No 12/11
- Kirsten Foss *How do economic crises impact firm boundaries?*
European Management Review, Vol. 7, No. 4, pp. 217-227, 2010
- Kjell G. Nyborg
Per Östberg *Liquidity, ideas and the financial crisis*
SNF Working Paper No 17/10
- Lasse B. Lien *Recessions across industries: a survey*
SNF Working Paper No 16/10
- Ingvild Almås
Gernot Doppelhofer
Jens Chr. Haatvedt
Jan Tore Klovland
Krisztina Molnar
Øystein Thøgersen *Crisis, restructuring and growth: A macroeconomic perspective*
SNF Report No 05/10

Dette notatet, som er utarbeidet på oppdrag fra Finansdepartementet i forbindelse med Holden III-utvalgets arbeid, dokumenterer hvordan virksomheten til de en hver tid største foretakene i Norge endres i omfang og internasjonal orientering. Opplysninger er hentet inn på konsernnivå og omfatter all virksomhet globalt som er underlagt konsernstyring fra Norge. Sysselsettingstall ligger til grunn for å rangere selskapene etter størrelse og danner grunnlaget for å si hvordan virksomheten til de største endres i omfang. Internasjonalisering måles ved å se på hvor stor andel av omsetningen som de største har utenfor Norge, og andelen sysselsatte som de har i enheter i utlandet. Salg i utlandet uttrykker i hvilken grad foretakene konkurrerer i internasjonale produktmarkeder. Andel ansatte i foretakets enheter i utlandet er et uttrykk for i hvilken grad foretaket er engasjert med produksjon og andre verdiskapende aktiviteter i flere land, dvs. i hvilken grad de opererer som multinasjonale foretak med opprinnelse i Norge. Arbeidsnotatet ajourfører opplysninger for de største i 2012.

Et selskap i NHH-miljøet

**SAMFUNNS - OG
NÆRINGS- OG LIVSFORSKNING AS**

*Institute for Research in Economics
and Business Administration*

Helleveien 30
N-5045 Bergen
Norway
Phone: (+47) 55 95 95 00
E-mail: snf@snf.no
Internet: <http://www.snf.no/>

Trykk: Allkopi Bergen